

Ukraine at the International Charlemagne Prize of Aachen award ceremony, *President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy Official Website*, 14 May. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/yeuropa-ta-inshi-chastini-zemli-ne-mayut-buti-miscem-de-ambi-82901>.

22. Snow, N. (2020). Rethinking Public Diplomacy in the 2020s. *Routledge handbook of public diplomacy*, 2nd edition. New York, NY: Routledge, pp. 3–12. URL: <https://doi.org/10.4324/9780429465543-2>.

23. Song, W. Q. & Fanoulis, E. (2023). Global perspectives on European Union public diplomacy: an introduction. *Journal of contemporary European studies*. 31,1, SI, pp. 1–7. URL: <https://doi.org/10.1080/14782804.2022.2156486>.

24. Vysotskyi, O., & Vysotska, O., (2020). Technologies of Public Diplomacy: Methodological Principles and Practical Potential. *Epistemological studies in philosophy, social and political sciences*, 3, 1, 139 – 147. URL: <https://doi.org/10.15421/342015>.

25. Vysotskyi, O., Prudnykova, O., & Trynyak, M. (2023). The geography of public diplomacy of President of Ukraine Volodymyr Zelenskyy during the full-scale Russia-Ukraine war. *Journal of Geology, Geography and Geoecology*, 32(3), 644–659. URL: <https://doi.org/10.15421/112357>.

Матеріал надійшов до редакції 17.04.2024 р.

УДК 327.8:316.77

Наталія Карпчук,

доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних комунікацій та політичного аналізу,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

Natalia.karpchuk@vnu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-9998-9538

DOI 10.29038/2524-2679-2024-01-69-84

СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДИПЛОМАТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ: «WHATEVER WORKS»

Дипломатична комунікація – один із найбільш жорстко регульованих видів суспільної комунікації, де обмежувальними чинниками є норми й вимоги дипломатичного етикету та протоколу й століттями напрацьована дипломатична практика. Проте навіть цей інструмент міжнародних відносин зазнає впливу під тиском сучасних нововведень і викликів, які закладають

підґрунтя для нових трендів дипломатичної комунікації. Вони жодним чином не замінюють традиційні способи ведення дипломатії, але урізноманітнюють дипломатичну комунікацію й дають змогу досягнути визначених цілей. Дипломатичний протокол та етикет визначають межі нормативної й допустимої поведінки в кожній конкретній ситуації та в конкретній країні. Проте в сучасному світі, де, завдяки соціальним мережам, популярною стала саме неформальна комунікація, навіть лідери держав демонструють певне відхилення від стандартів дипломатичної комунікації. У цій статті аналізуємо, як інформаційно-комунікаційні технології сприяють залученню громадян до впливу на дипломатичні переговори (хеш-тег кампанії), як ІКТ формують нові види дипломатичної комунікації (дистанційні дипломатичні переговори, Twiplomacy, Facebook Diplomacy, віртуальні посольства й віртуальні консули) та нові форми репрезентації як дипломатів, лідерів держав, так і самих держав (селфі, блоги). Окрім того, COVID-19 модифікував норми дипломатичного вітання, а повномасштабна війна рф проти України спровокували певні зміни в невербальній дипломатичній комунікації, зокрема етикетних вимог зовнішнього вигляду й тональності дипломатичної комунікації. Зокрема, нового для вербальної комунікації стала «наступальна» манера спілкування Посла України у ФРН Андрія Мельника. Стосовно невербальної комунікації, мілітарі-стиль Президента Володимира Зеленського привертає увагу, формує певний меседж і навіть провокує наслідування. Поява нових комунікаційних трендів свідчить, що в надзвичайних ситуаціях невизначеності *Whatever works*, чи, інакше кажучи, для досягнення цілей – навіть нестандартні для дипломатичної діяльності засоби придатні.

Ключові слова: дипломатична комунікація, ІКТ, Twiplomacy, соціальні мережі, віртуальне посольство, невербальна комунікація.

Nataliia Karpchuk,

Lesya Ukrainka Volyn National University,

ORCID ID: 0000-0002-9998-9538

MODERN TRENDS OF DIPLOMATIC COMMUNICATION: *WHATEVER WORKS*

Diplomatic communication is one of the most strictly regulated types of public communication with such limiting factors as the norms and requirements of diplomatic etiquette and protocol and centuries-old diplomatic practice. However, even this instrument of international relations is affected under the pressure of modern innovations and challenges, which lay the foundation for new trends in diplomatic communication. They do not replace the traditional ways of con-

ducting diplomacy, but they diversify diplomatic communication and make it possible to achieve certain goals. Diplomatic protocol defines the limits of normative and permissible behavior in each specific situation and in a specific country. However, in the modern world, where informal communication has become popular owing to social networks, even the leaders of the governments demonstrate a certain rejection of the standards of diplomatic communication. In this article, we analyze how information and communication technologies contribute to the involvement of citizens in influencing diplomatic negotiations (hashtag campaigns), how ICTs shape new types of diplomatic communication (remote diplomatic negotiations, Twiplomacy, Facebook Diplomacy, virtual embassies and virtual consuls), and new forms of representation of both diplomats, state leaders, and the states themselves (selfies, blogs). In addition, COVID-19 modified the norms of diplomatic greetings, and the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine provoked certain changes in non-verbal diplomatic communication, in particular, the etiquette requirements for the appearance and tone of diplomatic communication. Specifically, the “offensive” manner of communication of the Ambassador of Ukraine to the Federal Republic of Germany, Andrii Melnyk, was new for verbal communication. With regard to non-verbal communication, the military style of President Volodymyr Zelensky attracts attention, forms a certain message and even provokes imitation. The emergence of new communication trends shows that in emergency situations of uncertainty *Whatever works*, or, in other words, to achieve goals, even non-standard means for diplomatic activity are suitable.

Key words: diplomatic communication, ICT, Twiplomacy, social networks, virtual embassy, non-verbal communication.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. «Комунікація для дипломатії як кров для людського тіла. Якщо спілкування припиняється, тіло міжнародної політики, тобто процес дипломатії, є мертвий, і результатом є насильницький конфлікт або атрофія» [27]. Дослідники й практики свідчать про життєво важливу роль комунікації в дипломатії й дипломатію часто визначають у термінах комунікації як «регульований процес спілкування» [23, с. 25] або як «комунікаційну систему міжнародного суспільства» [21, с. 942].

Дійсно, комунікація є «рятівним кругом» дипломатичних представництв, про що йдеться, зокрема, у статті 3 Віденської конвенції про дипломатичні відносини [28] 1961 р., і слугує виконанню таких завдань: представлення акредитованої держави в державі перебування; захист у державі перебування інтересів акредитованої держави та її громадян у межах, дозволених міжнародним правом; ведення переговорів з урядом

держави, що приймає; з'ясування всіма законними засобами умов і подій у державі перебування, а також звітування про це перед урядом акредитованої держави; сприяння розвитку дружних відносин між акредитованою державою та державою, що приймає, їхніх економічних, культурних і наукових відносин.

Д. Коупленд [24, с. 5] визначає дипломатію як «інструмент міжнародних відносин, який передбачає «... ненасильницьке розв'язання проблем через міжкультурне спілкування, переговори та компроміс», що також акцентує увагу на важливості спілкування в дипломатії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти дипломатичної комунікації досліджували В. Ціватий, Я. Кавин й О. Кавин, К. Єфремова – дипломатичний етикет та протокол; перекладацький і лінгвістичний аспекти – О. Білецька, Н. Кашишин, О. Пономаренко, із погляду міжкультурної комунікації І. Серякова; комунікацію євроінтеграційної дипломатії – А. Бохан; вплив ІКТ на дипломатичні діяльність – П. Андрієнко й А. Сарапіна, І. Тихоненко й А. Рудюк, Н. Піпченко; невербальні комунікації в міжнародних відносинах – В. Кравцова, О. Девінська й ін. Серед закордонних дослідників дипломатичну комунікацію аналізували К. Йонсон (Christer Jönsson), М. Хол (Martin Hall), Б. Хокінг (Brian Hocking), С. Е. Грехем (Sarah Ellen Graham), Т. Ван Дін (Tran Van Dinh), К. М. Константіноу (Costas M. Constantinou), Р. Чхабра (Radhika Chhabra) та ін.

Формулювання цілей статті. Попри усталену думку про те, що норми дипломатичної комунікації «застигли в часі», у цій статті ми ставимо мету продемонструвати, що у ХХІ ст. дипломатична комунікація зазнала впливу інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема неформальності, певної «карнавальності» соціальних комунікацій, які внесли нововведення (хоча й не завжди й не всіма підтримані) в міжособистісну взаємодію уповноважених представників держав, а отже, посприяли формуванню нових трендів дипломатичної комунікації. Зокрема, у статті ми досліджуємо, по-перше, як завдяки ІКТ з'являються нові форми дипломатичної комунікації; по-друге – як змінюються вимоги до невербальної комунікації й етикетних норм дипломатичної комунікації, зокрема в умовах конфлікту.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виклад основного матеріалу. ІКТ дали поштовх до появи й інтенсивного розвитку цифрової дипломатії для виконання дипломатичних завдань, зокрема:

1) залучення громадян до впливу на дипломатичні переговори через хештег-кампанії, наприклад #StandWithUkraine на підтримку України на початку повномасштабного вторгнення РФ; #russiaisaterroriststate – привернути увагу світової громадськості й політичної еліти до злочинів РФ; леопардовий флешмоб #FreeTheLeopards, який допоміг у переговорах щодо надання Україні німецьких «Леопардів»;

2) гаджети стають невід’ємною частиною іміджу сучасного дипломата. Наприклад, коли новий посол США у Швейцарії та Ліхтенштейні Сюзі Левін складала присягу перед віцепрезидентом США Джо Байденом, вона поклала руку на електронну книгу із завантаженим текстом американської Конституції й стала першим державним службовцем у США, який прийняв присягу з використанням електронного пристрою [17]. Сьогодні вже звично, коли після публічних заходів лідери держав роблять селфі, наприклад Б. Обама, Д. Кемерон, Д. Трамп, Дж. Трюдо. Селфі-відео Президента В. Зеленського є новою формою звернення до парламентів;

3) дипломати активні в соцмережах, що породжує нові поняття, як-от: Twiplomacy й Facebook Diplomacy. Коли світовий лідер говорить про світову подію чи нову політику, інші політики звертаються до головних медіа, щоб або відповісти на твіт, або захистити його, або просто висловити свою думку з приводу проблеми. Ці відповіді доповнюють дискусію в інтернеті, яка, відповідно, формує громадську думку. Традиційна дипломатія, зазвичай, пов’язана пристойністю та формальністю; twitter-дипломатія – ні. Twitter (X) та інші соціальні медіаплатформи дають змогу державним службовцям транслювати свої погляди на відповідні питання й події у відкритому доступі, не використовуючи офіційні дипломатичні канали чи жаргон. Це також є каналом легкого звернення громадян до урядовців. Дійсно, Twiplomacy долає обмеження традиційної дипломатії, яка ґрунтується на бюрократичному підході зверху донизу, коли йдеться про переговори та поширення інформації [22].

Андрій Олефіров, посол України у Фінляндії (2014–2019 рр.), переконаний, що дипломати обов’язково повинні активно користуватися соціальними медіа та доносити через них позицію своєї країни. Якщо дипломат активний у Facebook, X (Twitter), то поступово журналісти, які висвітлюють події в його країні, посилятимуться на нього все частіше. Це створює своєрідний баланс до всюдисущих кремлівських тролів, російських англійських новин та незбалансованих проросійських репортажів іноземних журналістів [1].

Через соціальні медіа міністерства закордонних справ можуть керувати своїм національним іміджем. За допомогою дописів у Facebook і твітів

дипломати можуть розповісти про національний образ, який резонує з онлайн-спільнотами та дотримується прийнятих норм і цінностей. Коли нація розглядається як така, що підтримує цінності демократії, прав людини й мультикультуралізм, вона може натрапити на менший опір своїй зовнішній політиці. І навпаки, коли націю сприймають як жадібну мілітаристську імперію, її політика може піддаватися більш пильному контролю. «Селфідипломатія» як застосування соціальних медіа для управління національними зображеннями тепер регулярно практикується міністерствами закордонних справ у всьому світі. Міністерство закордонних справ Ізраїлю, наприклад, використовує соціальні мережі для просування іміджу Ізраїлю як «єдиної демократії на Близькому Сході». Це досягається за допомогою твітів і публікацій у Facebook, які висвітлюють ізраїльські демократичні інститути, вибори в Ізраїлі та визнання Ізраїлем ЛГБТ. Міністерство закордонних справ Кенії називає Кенію фінансовими воротами в Африку, а міністерство закордонних справ Канади наголошує на прихильності Канади гуманітарній допомозі. Міністерство закордонних справ Великої Британії запустило кампанію «Глобальна Британія», яка має на меті зобразити Британію як глобально заангажовану націю після Brexit [26];

4) відкриття віртуальних посольств: із 2007 по 2009 рр. у сфері цифрової дипломатії простежено цікавий тренд – країни відкривали віртуальні посольства в Second Life – тривимірному віртуальному світі з елементами соціальної мережі. Віртуальний світ Second Life розроблений у Сан-Франциско (США) компанією Linden Lab у 2003 р. Державою, яка вперше «побудувала» віртуальне посольство в Second Life, стала Мальдівська Республіка. Мальдівські урядовці вирішили, що створення дипломатичної установи такого формату стане вагомим кроком до підвищення авторитету країни: Мальдіви мають обмеження в міжнародній взаємодії, і для відкриття повноцінних посольств та консульств бракує місця. Як наслідок, 24 травня 2007 р. в інтернет-просторі створено віртуальний Дипломатичний острів Мальдівської Республіки [17]. У 2007 р. Швеція відкрила своє «посольство» у віртуальному просторі. Створена для просування шведської культури за кордоном, ця «дипмісія» не надавала жодних реальних або електронних консульських послуг, але давала змогу сім охочим отримати інформацію про Швецію або поспілкуватися з аватарами справжніх консулів [3]. У 2011 р. США відкрили віртуальне посольство в Тегерані, адже відсутність дипломатичних відносин між країнами позбавила американців можливостей для діалогу з громадянами Ірану. У такій ситуації віртуальне посольство стало єдиним способом дипломатичної комунікації [18].

Із 2021 р. Україна також створює віртуальні посольства за кордоном із резиденцією в Києві. «Тобто посольство фізично розташоване в Україні та забезпечує присутність нашої держави в іноземній країні дистанційно. В еру тотального онлайну така установа може виконувати практично всі ті самі функції, що й фізично розташована у країні перебування» [19]. Команда IBM Czech Republic у співпраці з Посольством України в Чеській Республіці розробила віртуального асистента для громадян України, які тимчасово чи постійно проживають у Чехії. Віртуальний консул допоможе знайти відповідь на найпопулярніші запитання, які отримують консульські співробітники [20]. Посольство України в Іспанії запускає чат-бот E-Consul: віртуального помічника, розробленого компанією IBM для надання підтримки переміщеним українцям в Іспанії [13];

5) дистанційні дипломатичні переговори стають реальністю: деякі онлайн-платформи для дистанційних переговорів (наприклад Smartsettle), надають можливість провести дипломатичні переговори з дотриманням правил інформаційної безпеки та укласти договір в онлайн-режимі, ураховуючи всі формальності. У 2014 р. цю ІС презентували на форумі з урегулювання конфліктів в онлайн-режимі (Online Dispute Resolution Forum) [17].

Поширення коронавірусу стало справжнім випробуванням для всіх, хто звик жити та працювати в умовах глобалізованого світу. Нові реалії коронавірусного світу поставили дипломатів перед необхідністю швидкої адаптації до нових інструментів дистанційної роботи та нових форматів міжнародної взаємодії: наради по скайпу, онлайн-брифінги міністрів закордонних справ та групові чати консулів із дипмісій у найвіддаленіших куточках світу. Відеоконференції й раніше практикувалися як зручний спосіб провести робочі переговори, не витрачаючи на це зайвий час та кошти. Значний вплив на диджиталізацію дипломатичного світу здійснив 2010 р. ісландський вулкан Ейяф'ятлайокютль, який своїм виверженням порушив регулярні авіаперевезення по всьому світу та спричинив масове розширення використання засобів телекомунікацій. Утім, поширення пандемії COVID-19 і значне обмеження фізичних контактів підштовхнуло дипломатію до якісно нового «квантового стрибка» у віртуальну реальність, бо вперше соціальні мережі та онлайн-платформи перетворилися з допоміжного на ключовий інструмент міжнародної взаємодії. У середині березня 2020 р. лідери Великої сімки вперше в історії організації провели онлайн-засідання. Причому канадський прем'єр обговорював спільні дії щодо боротьби з коронавірусом, сидячи в кабінеті власного будинку, де він перебував на самоізоляції через підозри в зараженні COVID-19. Того самого

року МЗС України повідомило про нововведення – здійснення першого в історії «віртуального візиту» міністра до Німеччини для проведення онлайн-переговорів. Окрім певних протокольних деталей, більшість основних елементів звичайного робочого візиту при цьому збережено, включаючи двосторонню зустріч та спільну заяву для преси [2].

Проте дипломатична комунікація через екран комп'ютера значно ускладнює досягнення компромісу, бо набагато легше захищати свою позицію, сидячи у власному кабінеті, ніж коли відчуваєш на собі пильні погляди своїх візаві та пресинг часу. До того ж важливим аспектом залишається й забезпечення безпеки даних. Скандали з найбільшими онлайн-сервісами відеоконференцій засвідчили, що в сучасних умовах немає достатньо захищених каналів комунікації – є лише недостатньо досвідчені хакери [3];

б) сучасний дипломат може бути популярним блогером. Наприклад, Міністерство закордонних справ та у справах Співдружності націй Великої Британії підтримує ідею блогінгу працівників дипломатичної служби Великої Британії та інших країн світу. Так, створено онлайн-платформу для ведення блогів під брендом Міністерства закордонних справ й у справах Співдружності націй Великої Британії: www.blogs.fco.gov.uk. Вебресурс функціонує на платформі WordPress. Такий формат роботи дає змогу дипломатам і державним службовцям висловлювати думки щодо зовнішньої політики держави та водночас отримувати коментарі від громадян, зацікавлених у зовнішньополітичних питаннях [17]. Інший приклад, міністр закордонних справ України Д. Кулеба веде блог у виданні «Українська правда», який є особливо актуальним в умовах повномасштабної війни РФ проти України. Зокрема, міністр, розмірковуючи над роллю штучного інтелекту в дипломатичній комунікації, наголошує на важливості 1) упровадження чат-ботів для надання базових консультацій МЗС громадянам та бізнесу, 2) використання роботів-гуманоїдів на кшталт уже всесвітньовідомої Софії, які сидять за столом переговорів делегацій двох країн. Він/вона ще не веде переговори, але вже записує їх хід у реальному часі й тут же робить «вижимку». Робот також миттєво знаходить в інтернеті факти, необхідні аргументи, історичні паралелі й видає їх переговорникам; 3) машини також візьмуть на себе функцію аналітики та підготовки дипломатичних документів. Людина лише «заточуватиме» найбільш складні продукти, підготовлені штучним інтелектом. Проте «штучний дипломат із силікону та мікрочіпів в осяжній перспективі не замінить його [дипломата фізичного – автор]». У відчутті контексту й управління ним «людині немає рівних. Особливо коли йдеться про таку складну річ, як міжнародний контекст» [8].

У дипломатії мова тіла може бути такою ж важливою, як і сказані слова, бо спроможна передавати щирість, упевненість, надійність і повагу або сигналізувати про протилежне. Загальновідомим є вислів Демосфена, який, відповідаючи на питання, що є найважливіше в промові, сказав: «Жести, жести, жести». Вражаюче ефективний дипломат М. де Талейран наголошував на потребі контролювати свою невербальну сферу. Однак навіть таке етикетне й стандартно визнане вітання, як рукостискання, зазнає змін у період пандемії, коли лідери держав «ігнорують» простягнуту для вітання руку свого візаві й послуговуються індійським жестом «намасте» [15]. Манера рукостискання Д. Трампа широко обговорювана: то він гладить руку свого опонента впродовж 19 секунд (Прем'єр-міністра Японії С. Абе), що тлумачать як «нагадування про свій вищий статус»; то різко тягне партнера до себе за руку, спантеличуючи, певним чином глузуючи (тому багато уваги приділяли свого часу Дж. Трюдо, який не дозволив Д. Трампу використати цей «прийом» [12]).

Дипломатичний протокол та етикет визначають межі нормативної й допустимої поведінки в кожній конкретній ситуації й у конкретній країні. Проте в сучасному світі, де, завдяки соціальним мережам, популярною стала саме неформальна комунікація, навіть лідери держав демонструють певне відхилення від стандартів дипломатичної комунікації. Яскравим прикладом є Д. Трамп, який часто був надто емоційним і спантеличував аудиторію: «Хто може забути, як Трамп прокладав собі дорогу через натовп лідерів країн НАТО? Цей рух надихнув на створення тисячі мемів. Але це рух людини, яка дуже високо себе оцінює. Можливо, це пов'язано з відчуттям себе як відомої людини, а можливо, – це якась внутрішня риса. Мова тіла Трампа переконливо демонструє що він любить бути перед камерами й ніколи не уникає прожекторів» [25]. Б. Джонсон «забезпечує дуже енергійне та впевнене спілкування. Це видно з його ефективного, постійного зорового контакту та використання емпатійних й авторитетних жестів рукою під час висловлювання важливих моментів (вказуючи кулаком, долонею вниз, торкаючись серця). Усі ці невербальні сигнали є чудовими способами не лише переконати, але й вплинути на аудиторію, але вони також несвідомо посиляють повідомлення, що ось є хтось, хто справді піклується та вірить у все, що він говорить» [29].

Якщо говорити про невербальну комунікацію В. Зеленського, то можемо простежити певну динамічну зміну, спровоковану потребою взяти на себе роль справжнього лідера в умовах повномасштабної війни Росії проти України. 2019 р. його мову тіла описували як емоційного й схильного до поривів; який швидко фокусується й мобілізується, але

схильний до втрати інтересу. «Коли він опиняється в незручній ситуації або щось іде поза планом, він одразу починає агресивно реагувати, а згодом проявляється така емоційна реакція, як образливість» [10]. Квапливість та метушливість на «нормандському саміті» 2019 р. демонструє, що він намагається підлаштуватися під інших лідерів «нормандської четвірки» [4]. А в умова війни «Його емоції та натхнення настільки не схожі на все, що здатна запропонувати сучасна політика, що це просто збиває з ніг і перетворює людей на адептів щирого та втомленого президента щирої та втомленої країни, яка веде нерівну війну з новим абсолютним злом». «Парадокс ролі полягає в тому, що людина, яка десятиліттями відчувала і відігравала чужий сміх і сарказм, тепер нарешті може відчути чужий біль. І зробити його своїм. І відіграти без жодної гри та лицедійства» [6].

Одяг теж робить людину: «Для чоловіка-політика це може бути різниця між тим, носити чи не носити краватку, засукати рукава чи ні, мати звичайну сорочку чи сорочку в клітку» [29]. Одяг як інструмент комунікації має п'ять параметрів, якими можна «гратися»: форма, фактура, колір, крій, деталі. Готові рішення, тобто правила, доречні за стандартних умов завдання. Якщо хоча б один параметр завдання змінився, готові рішення не працюють. Потрібно знайти нове рішення, розуміючи принципи пошуку [7]. Найвідомішим і найекстравагантнішим є Дж. Трюдо, якого називають найстильнішим політиком сучасності; відзначають його вільну манеру одягатися: яскраві шкарпетки поєднує з добре підігнаними по фігурі діловими костюмами, блакитні сорочки – з яскраво-червоними краватками; любить високо закручувати рукави класичних піджаків [14]. Порушуючи норми дипломатичного етикету, він одягає на дипломатичні зустрічі шкарпетки з символами НАТО, героїв «Зоряних війн», качечками, квіточками, тощо; однак інші політики такий стиль не поспішають переймати.

Із початку повномасштабної війни в Україні Президент В. Зеленський відмовився від політичного дрес-коду: на заміну костюмам обрав мілітарі стиль, який супроводжує його в повсякденному житті й навіть під час офіційних поїздок за кордон. Здебільшого, Президент України дотримується однакового стилю: штани кольору хакі та однотонний світшот, на якому постійно змінюються принти. Глава української держави не носить форму ЗСУ, таким чином він дає сигнал громадянам, що не привласнює собі славу військових. У березні 2022 р. експерти припустили, що Е. Макрон копіює стиль В. Зеленського, бо на фото, які оприлюднено в обліковому записі інстаграм в особистого фотографа французького лідера 14 березня, Президент Франції демонструє «робочий» стиль: неголений та в худі [5].

Потрібно зазначити, що стиль Президента України критикували саме за відхилення від норм дипломатичного етикету під час його зустрічей із закордонними лідерами чи в поїздках за кордон. У грудні 2022 р. Президент В. Зеленський здійснив офіційний візит у США й одразу привернув увагу деяких критиків свого зовнішнього вигляду. Проте експертка з етикету Анна Чаплигіна наголошує, що «мінімальний принцип ділового характеру одягу виконаний – лікті, коліна, стопи, груди – усе тіло Зеленського закрито. Він не у футболці та шортах поїхав. І не в сандалях. Фактура й колір свідчать про завдання та їх характер – військові (джинси не передають військовий меседж). Крій, деталі штанів, взуття військові. І одна деталь, дуже важлива – герб на грудях. Усе. Нічого зайвого чи випадкового. Чому не костюм? Діловий костюм є уніформною у сферах стабільності: держслужба, фінанси, юриспруденція. Він є, як мінімум, декларацією про те, що розв'язуватимуть у цивілізованому, тобто в правовому полі. Якби В. Зеленський одягнув костюм, то на невербальному рівні йшов би сигнал «усе гаразд, граємо за правилами, у нас теж усе за правилами – у світі все цивілізовано». Але ні. У світі не працюють правила цивілізованого, шанобливого співіснування держав! Сміливість рішення в тому, щоб заявити правду на території, де тепло та мирно, порушивши звичний спокій. Слепо копіювати цей образ не можна. Він продуманий під ситуацію, під статуру є органічним продовженням образу, який використовувався з 24 лютого» [7].

У грудні 2022 р. міністерка закордонних справ Німеччини Анналена Бербок сказала: «Україна перевинайшла дипломатію». Міністр закордонних справ України Д. Кулеба визнає: «Ми забули слово «неможливо» й різко змінили правила дипломатичної гри. На шляху доводилося порушити усталені протоколи» [9]. Так, на екстреному засіданні Ради міністрів закордонних справ ЄС у лютому 2022 р. він поіменно назвав колег, які блокували відключення російських банків від SWIFT, що є абсолютним табу в дипломатії. Менш ніж за рік здійснив три африканських турне, відвідав 11 країн. Майже всі з них – уперше в історії. Це – безпрецедентна інтенсивність в одному регіоні не лише для України, а й для світу й так розпочав українсько-африканський ренесанс. В умовах війни МЗС України звело до мінімуму протокольність і скоротило ланцюги ухвалення рішень. Де не спрацьовує тиха дипломатія, у хід іде жорстка публічна комунікація. У своїй повсякденній діяльності в умовах війни міністр та й усе МЗС України застосовують принцип «Whatever works», що колись сказав Д. Кулебі держсекретар США Ентоні Блінкен, коли знайшли «одне рішення для складної проблеми, а спрацювало інше. Керуюся цим правилом щодня, аби був результат» [9].

Серед «новаторів» – Андрій Мельник, Посол України в ФРН (2014 – 2022 рр.), який на початку війни вдався не до звичних, «більш кулуарних, не публічних методів комунікації», а до «дуже відкритої комунікації, тих меседжів, яких потребувала українська сторона. Зокрема, говорячи до німців безпосередньо в ефірах ток-шоу або звертаючись до них зі [сторінок] провідних видань»; «такими діями заслужив репутацію посла з «нетрадиційними методами роботи» і подекуди навіть не дипломатичного» [11]. Говорячи про те, як шукав допомогу з боку німців, А. Мельник зазначив, що «кожен дипломат запрограмований на те, щоб, згладжувати кути. А тут довелося шукати конфлікт: мурашник, ти його розбурхуєш, усі мурашки бігають, усім некомфортно, але іншого виходу немає», але «у тій ситуації мені здавалося, що в наступальному методі ризику для нас були меншими» [16]. І суттєво допомогли в такій комунікації різкі, «войовничі» дописи Посла у Twitter, які читали помічники і Канцлера, і Президента Німеччини, а отже, високопосадовці змушені були на них реагувати.

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дипломатична комунікація – жорсткий різновид комунікативної взаємодії, що чітко регламентований нормативними положеннями й етикетними вимогами. Проте сучасний світ змінюється під впливом як нових інформаційно-комунікаційних технологій, так і безпекових викликів, зокрема війни РФ проти України. Нові умови запроваджують нові правила й нові тренди в дипломатичній комунікації. Хай не всі нові способи дипломатичної комунікації широко підтримані чи наслідувані, проте їх поява свідчить, що в надзвичайних ситуаціях невизначеності «Whatever works», чи, інакше кажучи, для досягнення цілей – навіть нестандартні для дипломатичної діяльності засоби придатні. Вони жодним чином не замінюють традиційні способи ведення дипломатії, але урізноманітнюють дипломатичну комунікацію й дають змогу досягнути визначених цілей. Подальші дослідження можуть стосуватися як стилю комунікації окремих дипломатів, так і загалом «проникнення» ІКТ і нових тенденцій у дипломатичну діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безп'ятчук, Жанна. Як далеко сягають «хештег-шторми» МЗС? *Радіо Свобода*, 8 верес., 2015. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27233777.html>

2. Габер Євгенія. Ризики та переваги міжнародної політики в смартфоні. *Дзеркало тижня*, 10 квіт. 2020, URL: https://zn.ua/ukr/international/zoom-diplomatiya-344325_.html
3. Габер, Євгенія. Поствірусна дипломатія: як сучасні технології та карантин змінюють міжнародні відносини. *Українська правда*. 23 квіт. 2020. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/04/23/7109048/>
4. Жести Зеленського демонструють його прагнення підлаштуватися під інших лідерів «норманської четвірки» – експерт. *Прямий*. 10 груд. 2019. URL: <https://prm.ua/zhesti-zelenskogo-demonstruyut-yogo-pragnennya-pidlashtovuvatis-pid-inshih-lideriv-normanskoji-chetvirki-ekspert/>
5. Іванова, Т. Макрон розмішив копіюванням стилю Зеленського. *UAportal*. 15.03.2022. URL: <https://news.uaportal.com/ukr/section-news/news-makron-rassmeshil-kopirovaniem-stilya-zelenskogo-15-03-2022.html>
6. Кім, Валентин. Погляд психолога. Як змінився за рік президент Зеленський. *Dsnews.ua*. 26 лют. 2023. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/blog/vglyad-psihologa-kak-izmenilsya-za-god-prezident-zelenskiy-26022023-475031>
7. Кудрявченко, Тамара. Копіюванню не підлягає: експертка з етикету прокоментувала одяг Зеленського під час візиту до США. *Таблоїд*. 23 груд. 2022. URL: <https://tabloidpravda.com.ua/focus/63a5ab9e7baf/>
8. Кулеба, Дмитро. Дипломатія майбутнього. *Українська правда*. 22 груд. 2017. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/kuleba/5a3cc08726814/>
9. Кулеба Дмитро. Сила Росії – нафтодолари. України – правда та хист. Як Україна перевиайшла дипломатію. *Forbes*. 24 серп. 2024. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/yak-ukraina-perevinayshla-diplomatiyu-rozpovidae-ministr-zakordonnikh-sprav-dmitro-kuleba-21082023-15523>
10. Магазова, Анастасія. На що вказують жести й міміка кандидатів Зеленського і Порошенка? Коментар психолога. *Радіо Свобода*. 15 квіт. 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/psychologist-about-zelensky-and-poroshenko/29882090.html>
11. «Максимум того, що може посол». Як нетрадиційні методи комунікації Андрія Мельника допомогли відкрити очі німцям на справжню Росію. *New Voice*. 11 лип. 2022. URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/andriy-melnik-zrobiv-maksimum-togo-shcho-mig-zrobiti-bud-yakiy-posol-politolog-50255690.html>
12. Мережі вразило рукостискання Трюдо з Трампом. *Апостроф*. 15 лют. 2017. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/world/america/2017-02-15/seti-porazilo-rukopozhatie-tryudo-s-tramptom-opublikovano-foto/86940>
13. Посольство України в Іспанії запускає чат-бот E-Consul. *Посольство України в Королівстві Іспанія*. 23 верес. 2022. URL: <https://spain.mfa.gov.ua/news/posolstvo-ukrayini-v-ispaniyi-zapuskaye-chat-bot-e-consul>
14. Прем'єр Канади носить шкарпетки за 20 доларів. *Gazeta.ua*. 26 верес. 2017. URL: https://gazeta.ua/articles/people-newspaper/_premyer-kanadi-nosit-shkarpetki-za-20-dolariv/794657
15. Радість живого спілкування та дивні рукостискання. Етикет після карантину. *Hromadske*, 18 лип. 2020. URL: <https://hromadske.ua/posts/radist-zhivogo-spilkuvannya-ta-divni-rukostiskannya-etiket-pislya-karantinu>

16. Ремовська, Олена. «Шкода, що довелося вживати важку вербальну артилерію, але вона була єдиним методом» — інтерв'ю з Мельником. *Суспільне новини*. 31 січ. 2023. URL: <https://suspilne.media/369938-skoda-so-dovelosa-vzivati-vazku-verbalnu-artileriu-ale-vona-bula-edinim-metodom-intervu-z-melnikom/>

17. Роздуми про цифрову (електронну) дипломатію, 2016. URL: <https://digitle.wordpress.com/2016/10/30/198749/>

18. США відкрили «віртуальне посольство» в Ірані. *Радіо Свобода*. 6 груд. 2011. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24413914.html>

19. Україна створюватиме «віртуальні» посольства за кордоном: про що йдеться? *Укрінформ*. 17.03.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3209612-ukraina-stvoruvatime-virtualni-posolstva-za-kordonom-pro-so-jdetsa.html>

20. У Телеграмі запрацював віртуальний консул України в Чехії. *Консульство України в Брно*. 4 трав. 2022. URL: <https://brno.mfa.gov.ua/news/u-telegrami-zapracyuvav-virtualnij-konsul-ukrayini-v-chehiyi>

21. Alan James. (1980) Diplomacy and International Society. *International Relations*. 1989. № 6, p. 931–948.

22. Chhabra, Radhika (2020). Twitter Diplomacy: a Brief Analysis. *Observer Research Foundation*. Issue Brief, No. 335. January 2020. URL: <https://www.orfonline.org/research/twitter-diplomacy-a-brief-analysis-60462>

23. Constantinou Costas, M. On the Way to Diplomacy. *Minneapolis*, MN: University of Minnesota Press, 1996.

24. Copeland, Daryl (2009). Virtuality, Diplomacy, and the Foreign Ministry: Does Foreign Affairs and International Trade Canada Need A “V Tower”? *Canadian Foreign Policy Journal*, vol. 15, issue 2. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/11926422.2009.9673484>

25. Kosmina, O. (2023). Body Language of Diplomats. *Scribbr*. URL: <https://ru.scribd.com/document/486715625/Body-Language-of-Diplomats>

26. Manor, Illan (2017). Poland’s Selfie Diplomacy, *USC Center for Public Diplomacy*. September 26. URL: <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/polands-selfie-diplomacy>

27. Van Dinh, Tran (1987). Communication and Diplomacy in a Changing World, *Norwood*, NJ: Ablex, 1987.

28. Vienna, Convention on Diplomatic Relations, 1961. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf

29. What have the politicians been telling us with their body language? *BBC*. 24 June 2016. URL: <https://www.bbc.co.uk/bbcthree/article/c46b9432-4703-4bc7-9c25-580eb254445a>

REFERENCE

1. Bezp'yatchuk, Zhanna. Yak daleko syahayut' «kheshteh-shtormy» MZS? *Radio Svoboda*. 8 veresnya 2015. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27233777.html>

2. Haber, Yevheniya (2020). Ryzyky ta perevahy mizhnarodnoyi polityky v smart-foni. *Dzerkalo tyzhnya*, 10 kvitnya. URL: https://zn.ua/ukr/international/zoom-diplomatiya-344325_.html
3. Haber, Yevheniya (2020). Postvirusna dyplomatiya: yak suchasni tekhnolohiyi ta karantyn zminyuyut' mizhnarodni vidnosyny. *Ukrayins'ka pravda*. 23 kvitnya. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/04/23/7109048/>
4. Zhesty Zelens'koho demonstruyut' yoho prahnennya pidlashtovuvatys' pid inshykh lideriv "normans'koyi chetvirky" – ekspert. *Pryamyi*, 10 hrudnya 2019. URL: <https://prm.ua/zhesti-zelenskogo-demonstruyut-yogo-pragnennya-pidlashtovuvatis-pid-inshih-lideriv-normanskoyi-chetvirki-ekspert/>
5. Ivanova, T. (2022). Makron rozmishyv kopiyuvannyam stylu Zelens'koho. *UA-portal*, 15.03.2022. URL: <https://news.uaportal.com/ukr/section-news/news-makron-rassmeshil-kopirovaniem-stilya-zelenskogo-15-03-2022.html>
6. Kim, Valentyn (2023). Pohlyad psykholoha. Yak zminyvsya za rik prezident Zelens'kyy. *Dsnews.ua*, 26 lyutoho. URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/blog/vglyad-psihologa-kak-izmenilsya-za-god-prezident-zelenskiy-26022023-475031>
7. Kudryavchenko, Tamara (2022). Kopiyuvannyu ne pidlyahaye: ekspertka z etyketu prokomentovala odyah Zelens'koho pid chas vizytu do SSHA. *Tabloid*, 23 hrudnya. URL: <https://tabloid.pravda.com.ua/focus/63a5ab9e7baf/>
8. Kuleba, Dmytro (2017). Dyplomatiya maybutn'oho. *Ukrayins'ka pravda*, 22 hrudnya. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/kuleba/5a3cc08726814/>
9. Kuleba, Dmytro (2024). Syls Rosiyi – naftodolary. Ukrayiny – pravda ta khyst. Yak Ukrayina perevynayshla dyplomatiyu. *Forbes*, 24 serpnia. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/yak-ukraina-perevinayshla-diplomatiyu-rozpovidae-ministr-zakordonnikh-sprav-dmitro-kuleba-21082023-15523>
10. Mahazova, Anastasiya (2019). Na shcho vkazuyut' zhesty i mimika kandydativ Zelens'koho i Poroshenka? Komentar psykholoha. *Radio Svoboda*, 15 kvitnya. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/psychologist-about-zelensky-and-poroshenko/29882090.html>
11. «Maksimum toho, shcho mozhe posol». Yak netradytsiyni metody komunikatsiyi Andriya Mel'nyka dopomohly vidkryty ochi nimtsyam na spravzhnyu Rosiyu. *New Voice*, 11 lypnya 2022. URL: <https://nv.ua/ukr/world/countries/andriy-melnik-zrobiv-maksimum-togo-shcho-mig-zrobiti-bud-yakiy-posol-politolog-50255690.html>
12. Merezhi vrazylo rukostyskannya Tryudo z Trampom. *Apostrof*, 15 lyutoho 2017. URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/world/america/2017-02-15/seti-porazilo-rukopozhatie-tryudo-s-trampom-opublikovano-foto/86940>
13. Posol'stvo Ukrayiny v Ispaniyi zapuskaye chat-bot E-Consul. Posol'stvo Ukrayiny v Korolivstvi Ispaniya, 23 veresnya 2022. URL: <https://spain.mfa.gov.ua/news/posolstvo-ukrayini-v-ispaniyi-zapuskaye-chat-bot-e-consul>
14. Prem'yer Kanady nosyt' shkarpetky za 20 dolariv. *Gazeta.ua*, 26 veresnya 2017. URL: https://gazeta.ua/articles/people-newspaper/_premyer-kanadi-nosit-shkarpetki-za-20-dolariv/794657
15. Radist' zhyvoho spilkuvannya ta dyvni rukostyskannya. Etyket pislya karantynu. *Hromadske*, 18 lypnya 2020. URL: <https://hromadske.ua/posts/radist-zhivogo-spilkuvan-nya-ta-divni-rukostyskannya-etiket-pislya-karantynu>

16. Removs'ka, Olena (2023). «Shkoda, shcho dovelosya vzhlyvaty vazhku verbal'nu artyleriyu, ale vona bula yedynym metodom» – interv'yu z Mel'nykom. *Suspil'ne novyny*, 31 sichnya. URL: <https://suspilne.media/369938-skoda-so-dovelosa-vzlyvati-vazhku-verbalnu-artyleryu-ale-vona-bula-edynim-metodom-intervu-z-melnikom/>

17. Rozdumy pro tsyfrovu (elektronnu) dyplomatiyu, 2016. URL: <https://digitle.wordpress.com/2016/10/30/198749/>

18. SSHA vidkryly «virtual'ne posol'stvo» v Irani. *Radio Svoboda*, 6 hrudnya 2011. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24413914.html>

19. Ukrayina stvoryuvatyme «virtual'ni» posol'stva za kordonom: pro shcho ydet'sya? *Ukrinform*, 17.03.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3209612-ukraina-stvoruvati-virtualni-posolstva-za-kordonom-pro-so-jdetsa.html>

20. U Telehrami zapratsyuvav virtual'nyy konsul Ukrayiny v Chekhiyi. *Konsul'stvo Ukrayiny v Brno*, 4 travnya 2022. URL: <https://brno.mfa.gov.ua/news/u-telegrami-zapratsyuvav-virtualnij-konsul-ukrayini-v-chehiyi>

21. Alan, James. (1980) Diplomacy and International Society. *International Relations*, 1989, № 6, p. 931–948.

22. Chhabra Radhika. Twitter Diplomacy: a Brief Analysis. *Observer Research Foundation*. Issue Brief, No. 335, January 2020. URL: <https://www.orfonline.org/research/twitter-diplomacy-a-brief-analysis-60462>

23. Constantinou Costas, M. (1996). On the Way to Diplomacy. *Minneapolis*, MN: University of Minnesota Press, 1996.

24. Copeland, Daryl (2009). Virtuality, Diplomacy, and the Foreign Ministry: Does Foreign Affairs and International Trade Canada Need A “V Tower”? *Canadian Foreign Policy Journal*, vol. 15, issue 2, 2009. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/11926422.2009.9673484>

25. Kosmina, O. Body Language of Diplomats. *Scribbr*, 2023. URL: <https://ru.scribd.com/document/486715625/Body-Language-of-Diplomats>

26. Manor, Illan (2017, September 26). Poland's Selfie Diplomacy, *USC Center for Public Diplomacy*. URL: <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/polands-selfie-diplomacy>

27. Van Dinh, Tran (1987). Communication and Diplomacy in a Changing World, *Norwood*, NJ: Ablex.

28. Vienna Convention on Diplomatic Relations (1961). URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf

29. What have the politicians been telling us with their body language? *BBC*, 24 June 2016. URL: <https://www.bbc.co.uk/bbcthree/article/c46b9432-4703-4bc7-9c25-580eb254445a>

Матеріал надійшов до редакції 18.02.2024 р.